

Сергій СКРИПНИК,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології
Хмельницького національного університету

Неперервність екологічної освіти і виховання

Екологічна освіта і виховання – актуальна соціально-економічна та психолого-педагогічна проблема, змістом якої є формування розуміння сучасних екологічних проблем, виховання відповідальності за стан довкілля, оволодіння навичками етичної поведінки в природі. Такої мети можна досягти лише спільними зусиллями громадських організацій та державних установ. Уряди мають надавати підтримку неформальному навчанню й освіті, оскільки наявність поінформованих громадян і обізнаних споживачів є найважливішим фактором реалізації заходів щодо забезпечення збалансованості через їхній вибір і дії.

Методологічні та теоретичні засади екологічного освіти і виховання школярів обґрунтовано І.Д.Зверевим, А.Н. Захлебним, І.Т.Суравегіною, Г.П.Пустовітом та ін.

Дослідження з екологічної освіти і виховання, здебільшого, присвячено формуванню екологічної культури школярів. Зокрема, досліджено особливості педагогічного процесу розвитку певних компонентів екологічної культури у вихованців різних вікових груп: дошкільників – Л.В.Іщенко, Г.С.Марочко, В.В.Маршицька, З.П.Плохій, молодшого шкільного віку – Г.П.Волошина, Л.М.Різник, Л.В.Шаповал, підлітків – О.В.Король, О.В.Лабенко, Р.А.Науменко, О.Л.Пруцакова, О.М.Лабезна старшокласників – О.О.Колонькова, С.Г.Лебідь, Н.В.Левчук, С.В.Скрипник.

Неформальне навчання і освіта, в тому числі програми підвищення поінформованості громадськості, мають бути спрямовані на пошук забезпечення кращого розуміння зв'язків між соціально-економічними і екологічними проблемами на місцевому і глобальному рівнях, включаючи тимчасову перспективу. Спільноти, сім'я, засоби масової інформації та НУО є важливими суб'єктами діяльності, спрямованої на підвищення поінформованості громадськості.

Для прискорення процесу екологізації свідомості громадян країни необхідно запровадження комплексного та системного підходу до безперервної екологічної освіти і виховання через сім'ю, дитсадок, школу, вищі освітні заклади та заклади післядипломної освіти. Система неперервної освіти передбачає на кожному з цих етапів логічний розвиток, поглиблення і доповнення екологічних знань.

Дошкільний вік започатковує неперервну екологічну освіту, закладає підґрунтя для формування особистості дошкільника, засвоєння в подальшому основ природничих наук у школі. Саме в цей період дитина вперше починає знайомитися з природним оточенням.

Наступною ланкою у системі неперервної екологічної освіти є школа, оскільки саме в шкільні роки формування особистості відбувається найінтенсивніше. Якісно нова освітня система в галузі навколишнього середовища передбачає формування особистості, здатної знаходити реальні шляхи виходу зі стану глибокої екологічної кризи, подолавши споживацьке ставлення до природи [1].

Наслідки впливу діяльності людини на навколишнє середовище стають дедалі відчутнішими, тому людство нарешті почало усвідомлювати неможливість власного існування без збереження природи у всьому її розмаїтті.

Однак екологічна культура українського суспільства залишається низькою, і без підвищення її рівня неможливо сподіватися на позитивні зміни у навколишньому середовищі.

Загальновідомо, що поєднання навчання й виховання є важливим чинником у становленні громадянина. Саме неформальна освіта набагато повніше враховує знання та інтереси учасників навчально-виховного процесу, їхні пізнавальні й інтелектуальні можливості, дає змогу застосовувати здобуті знання, набуті уміння й навички у практичній діяльності з охорони навколишнього середовища.

Важливим є те, що розширюються безпосередні взаємозв'язки суб'єктів з природою, і суспільство має змогу побачити результати своєї діяльності. Це посилює активність суб'єктів навчально-виховної діяльності та утверджує усвідомлення природи як системи цінностей [2].

В системі вищої школи проблема екологічної освіти і виховання перебуває в центрі уваги навчально-виховного процесу.

Співробітники кафедри екології Хмельницького національного університету і Хмельницького інституту післядипломної педагогічної освіти активно проводять науково-дослідні роботи з таких напрямків:

- дослідження в області моніторингу забруднюючих речовин, реєстру викидів та їх переносу на локальному і регіональному рівнях;
- вплив токсикантів на довкілля та їх еколого-токсикологічна оцінка;
- біоіндикаційні дослідження рівнів забруднень навколишнього середовища;
- дослідження фізичних і хімічних показників накопичення забруднювачів у біологічних об'єктах середовища та рослинних організмах;
- меліорація, лісознавство, гідрологія та ін.

У закладах післядипломної освіти педагогічних працівників особлива увага приділяється освіті керівників закладів освіти, від яких залежить прийняття рішень. В освітніх планах підвищення кваліфікації всіх категорій працівників передбачено блок або спецкурс екологічних знань.

З метою забезпечення практичного оволодіння сучасним змістом екологічних знань у системі освіти необхідно: ознайомлювати з інноваційними прийомами екологізації предметів з основ наук, поетапним підходом щодо екологічного виховання школярів та студентів, оволодіння навичками визначення критеріїв екологічно вихованої особистості, а також відбору наукових методів для досягнення інтегрованих результатів у екологічній освіті й вихованні [3; 4].

Формування екологічної культури особистості як мети екологічної освіти і виховання передбачає комплексний вплив на сфери свідомості: когнітивну, афективну, діяльну.

Отже, екологічна освіта і виховання повинні включати загальнонаукові, морально-естетичні і ціннісно-практичні аспекти [5].

Специфічність екологічної освіти полягає в тому, що вона повинна базуватись на принципі “випереджуючого відображення”. Тобто у свідомості людини повинна відбуватись постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу.

Специфічність екологічного виховання полягає у формуванні такого світоглядного становлення до цілісної суперсистеми “природа-суспільство”, яке базується на ціннісно-діяльній участі особистості в її розвитку.

Основними принципами екологічного виховання є принципи: ціннісно-матеріальної єдності світу, краснавчий, принцип комплексності, безперервності, патріотизму і т. і.

Провідним принципом екологічної освіти і виховання повинен бути: “мислити глобально – діяти локально” [5].

Особливості змісту екологічної освіти і виховання школярів досить повно висвітлені в ряді праць

(І.Д.Зверева, А.Н.Захлебного, І.Т.Суравегіної та інших). Серед особливостей екологічної освіти і виховання необхідно виділити наступні:

– її кінцевою метою є формування екологічної свідомості і громадянської позиції, а не тільки оволодіння певною сумою знань і вмінь;

– носієм екологічної свідомості, який детермінує вчинки, є все населення країни, в ідеалі – планети, а не тільки певні групи людей;

– комплексний характер екологічної освіти і виховання означає його реалізацію засобами різноманітних предметів [5; 6; 7; 8]

Отже, актуалізуються вимоги до організації екологічної освіти і виховання, які повинні базуватись на ряді підходів: багаторівневої організації екологічної освіти і виховання від дошкільних закладів до закладів підвищення кваліфікації; екологізації навчальних предметів – екологічні аспекти присутні в усіх навчальних дисциплінах як обов’язковий компонент; запровадження інтегрованих узагальнюючих екологічних курсів у старших класах, вузах.

При цьому екологічну освіту і виховання потрібно розглядати як необхідний атрибут системи освітніх закладів та формувати культ екологічних знань.

Такий підхід до організації екологічної освіти і виховання актуалізований, в тому числі й комплексним характером екологічних проблем. Екологічні проблеми виступають змістовним “стержнем” інтеграції знань і суспільних дій. Не випадково В.І.Вернадський зазначав, що в майбутньому ми будемо об’єднуватись не за науками, а за проблемами. При розкритті сутності екологічних проблем важливо опиратись на систему міждисциплінарних понять: навколишнє середовище, природні умови, ресурси, антропогенний чинник, забруднення, екологічна криза, екологічна катастрофа, моніторинг, охорона природи, екологічна культура, здоров’я [8, с. 19-20; 5].

Суть екологічної освіти і виховання полягає в тому, щоб кожна людина могла усвідомити пріоритетні загальнолюдські цінності, знала про основні джерела порушення природної рівноваги, віддавала собі звіт за скоєне як перед самим собою, так і перед сім’єю, суспільством, державою.

Екокультура, своєю чергою, залежить від освіти, виховання і просвітництва. Важлива роль при цьому надається саме екологічній освіті, що є основою національної безпеки країни, тому що направлена на забезпечення довгострокових інтересів суспільства. Необхідність екологічної освіти і виховання повинна сприйматись суспільством як фактор колективної безпеки [8]. Основним завданням екоосвіти і виховання є формування екологічної свідомості особистості і суспільства в цілому, почуття ціннісної відповідальності у людини для вирішення екологічних проблем [3; 4].

Екологічна освіта і виховання третього тисячоліття повинна стати необхідною складовою гармонійного, еколого безпечного розвитку. Важливо здійснювати підготовку громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури як складової

системи національного виховання всіх верств населення України – на основі нових критеріїв оцінки взаємин суспільства і природи, через ціннісно-гармонійне співіснування з нею, повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем нашої держави на засадах сталого розвитку [9].

Екологічна освіта і виховання найбільш успішно може здійснюватися тільки безперервно протягом усього життя людини і у відповідності з соціально-психологічними періодами розвитку особистості [3; 4; 8]. Створення такої системи екологічної освіти і виховання повинно бути законодавчо закріпленим в якості основи державної екологічної політики як конституційної норми.

Лише за умови безперервності екологічних освіти, виховання і просвітництва ми зможемо підвищити екологічну свідомість людей, згодом – перейти до більш конкретних заходів і засобів, забезпечивши шлях нашої держави до сталого розвитку. Тоді і знайдуться кошти на сучасні методи захисту довкілля від техногенного навантаження, а більшість екологічних катастроф і проблем можна буде передбачити і ліквідувати ще до їх виникнення, або на першій стадії розвитку.

Специфічність екологічної освіти і виховання включає компоненти, яким відповідає певний рівень екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на всіх рівнях, особливо вищих. Умовно поділяють наступні узагальнені рівні екологічної зрілості – початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий).

Недостатність екологічних знань у всіх сферах суспільства лежить в основі більшої частини порушень природоохоронного законодавства і є причиною бездіяльності керівництва і неадекватної реакції населення [8; 9].

Таким чином, саме за допомогою обов'язкового ведення, удосконалення і безперервності екологічної освіти і виховання можна передбачати і прогнозувати діяльність, упереджувально ставиться до своїх дій у природокористуванні, без чого неможливо здолати системну кризу, запобігати подальшому розвитку глобальних екопроблем і вийти на траєкторії сталого розвитку.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвяченим проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, значна увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості населення щодо екологічної ситуації у світі, регіоні, його обізнаності з можливими шляхами вирішення нагальних екологічних проблем на засадах сталого розвитку.

Екологічна освіта має актуалізуватися на принципах глобальності, високоморальності та систематичності.

Мета екологічної освіти в тому, щоб активізувати в усіх вікових групах населення занепокоєність ста-

ном природного середовища та поєднати екологічне мислення та екологічну поведінку з розумінням того, що все у світі взаємопов'язане, що певна дія людини призводить часом до непередбачених наслідків впливу на природу.

До перспективних напрямів досліджень у цій сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми: удосконалення моделі екологічної освіти і виховання у різних закладах освіти; розроблення піраміди аксіомальних факторів впливу на ціннісно-відповідальне ставлення до природи на засадах сталого розвитку.

Використані джерела

1. Скрипник С.В. Психолого-педагогічні аспекти формування активної екологічної позиції учнів / С.В. Скрипник // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – № 4 – С. 55-59.
2. Скрипник С. В. Особливості формування активної екологічної позиції учнів старших класів / Сергій Скрипник // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 167-171.
3. Ясинська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання старших школярів // рідна школа. – 2001. - № 3. - С 13 – 15. /
4. Авраменко Н.Л. Екологія в системі освіти // Збірник наукових праць науково-методичної конференції "Людина та навколишнє середовище – проблеми безперервної екологічної освіти в вузах". – Одеса: вид-во ОДАХ, 2000. – С.113.
5. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. - Електронні данні - Хмельницький. - Режим доступу: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0925&T=10&lng=1&st=0.
6. Захлебный А.Н., Зверев И.Д., Кудрявцева Е.М. и др. Теоретические основы формирования отношения школьников к природе. – М.: Просвещение, 1984. – 135
7. Суравегина И.Т. О методах формирования ответственного отношения школьников к природе // Биология в школе. - 1988. - №3. - С. 32-39.
8. Желібо Є.П., Авраменко Н.Л. Підвищення екологічної культури населення як складової стійкого розвитку держави// Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта - 2002", - Том 2. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 19-20.
9. Скрипник С. В. Фундаментальність формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів / С. В. Скрипник // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2014. – № 1. – С. 72–76.